

अतुलनीय भारताचा अनमोल खजिना : भौगोलिक मानांकन

शरद जाधव

आचार्य पदवी विद्यार्थी (कृषिविद्या विभाग)

महात्मा फुले कृषी विद्यापीठ, राहुरी

भौगोलिक चिन्हांकन हे विशिष्ट भौगोलिक स्थान किंवा उत्पत्तीशी संबंधित उत्पादनांवर वापरलेले नाव किंवा चिन्ह आहे. हे एक प्रकारचे मानांकन आहे जे भौगोलिक क्षेत्राशी निगडित आहे. भौगोलिक मानांकन त्या विशिष्ट परिसरातील मूळ कृषीविषयक, नैसर्गिक किंवा उत्पादित माल ओळखण्यासाठी वापरतात. या मालाचा उगम त्या विशिष्ट प्रदेशातीलच असतो. भौगोलिक मानांकन हे एखादी वस्तू किंवा पदार्थ किंवा उत्पादन हे उत्तम दर्जाचे किंवा एकमेवा द्वितीय असल्याचा पुरावा आहे. जेव्हा एखादा शेतकरी समूह एखाद्या पिकाची लावगड करतो किंवा एखादा पदार्थ बनवतो तेव्हा त्याला तेथील भौगोलिक परिस्थिती नुसार काही गुणधर्म वैशिष्ट्ये मिळालेली असतात. त्यामुळे त्या पिकांची किंवा उत्पादनाची विशेष गुणवत्ता निर्माण होते. हवामान, माती आणि पाणी याचा त्या उत्पादनावर परीणाम झालेला असतो त्यामुळे या उत्पादनाला एक वैशिष्ट्य प्राप्त झालेले असते. या वैशिष्ट्यपूर्ण उत्पादनाची बौद्धिक संपत्ती म्हणून भौगोलिक प्रदर्शन नोंदणी व संरक्षण अधिनियम १९९९ या कायद्याखाली नोंदणी करून त्याला संरक्षण देणे हा भौगोलिक चिन्हांकन नोंदणीचा मुख्य हेतू आहे. “भौगोलिक प्रदर्शन नोंदणी व संरक्षण अधिनियम १९९९” कायद्यांतर्गत “बौद्धिक संपदा हक्क” म्हणून कृषी उत्पादनासाठी भौगोलिक चिन्हांकन नोंदणी करण्याचे काम केंद्र शासनाच्या भौगोलिक चिन्हांकन नोंदणी कार्यालय, चेन्नई यांच्या मार्फत केले जाते. या कायद्यांतर्गत उत्पादनाची नोंदणी करण्याकरता एकूण ३१ प्रकारची वर्गवारी तयार करण्यात आली आहे. त्यामध्ये कृषी व फलोत्पादन पिकांचा समावेश करण्यात आला आहे. भौगोलिक संकेतांतर्गत कृषि उत्पादने, नैसर्गिक वस्तू, उत्पादित वस्तू, हस्तकलेच्या वस्तू, औद्योगिक वस्तू, अन्नपदार्थ उत्पादने आणि प्रक्रिया पदार्थ समाविष्ट करण्यात आल्या आहेत.

भौगोलिक चिन्हांकन उत्पादनांचे वर्गांनुसार वर्गीकरण :

अ.क्र.	वर्ग	उत्पादन
१	वर्ग- २९	मांस, मासे, कुक्कुटपालन, अंडी, दूध, दुग्धजन्य पदार्थ, तेल, शिजवलेली फळे आणि भाज्या
२	वर्ग- ३०	कॉफी, चहा, साखर, तांदूळ, मैदा, मध, मीठ, मसाले, मोहरी
३	वर्ग- ३१	शेती, फलोत्पादन, वनीकरण उत्पादने, धान्य, बियाणे, वनस्पती, फुले, प्राण्यांसाठी अन्न सामग्री

भौगोलिक मानांकन ही सार्वजनिक मालमत्ता असते. ती संबंधित उत्पादनाच्या उत्पादकांच्या मालकीची असते. तिची मालकी दुसऱ्यांना देणे, तिचे संक्रमण करणे, परवानाकरण, गहाण ठेवणे, प्रतिज्ञापत्र करणे किंवा इतर कोणत्याही प्रकारे या सार्वजनिक मालमतेच्या बाबतीत करार करणे शक्य नसते. मात्र जर अधिकृत वापरकर्त्यांचा मृत्यू झाला, तर त्याने नमूद केलेल्या त्याच्या वारसाला त्याचे हक्क प्राप्त होतात.

भौगोलिक मानांकनाचे फायदे:

- भौगोलिक मानांकनप्राप्त उत्पादनांना किंवा भौगोलिक क्षेत्राशी निगडित उत्पादनास कायदेशीर संरक्षण मिळते.
- भौगोलिक मानांकनप्राप्त उत्पादनाला निर्यातीसाठी अधिक संधी उपलब्ध होतात अशा नोंदणीकृत कृषी उत्पादनाला राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय पातळीवर ब्रँड होण्यास मदत होते.
- व्यापारी चिन्हाला बाजारपेठेत जे महत्त्व असते तेच महत्त्व कृषिमालाच्या भौगोलिक मानांकनाला असते त्यामुळे असे नोंदणी केलेल्या उत्पादनाच्या उत्पादकाला जास्तीचे आर्थिक उत्पन्न मिळते.
- भौगोलिक मानांकनप्राप्त उत्पादनाच्या नोंदणीकृत उत्पादकांशिवाय होणाऱ्या भौगोलिक मानांकनाच्या अनाधिकृत वापरावर पायबंद घालता येतो.
- भौगोलिक मानांकनप्राप्त उत्पादनांच्या निर्यातीला कायदेशीर संरक्षणाखाली चालना मिळते. उत्पादनाच्या ओळख व मागणी वाढल्यामुळे उत्पादकांच्या आर्थिक समृद्धीला चालना मिळते.
- जागतिक व्यापार संघटनेच्या इतर सदस्य देशांमध्ये कायदेशीर संरक्षण मिळवण्यास यामुळे मदत होते.

भौगोलिक चिन्हांकन नोंदणीसाठी कोण अर्ज करू शकतो:

- उत्पादक किंवा निर्माता व्यक्ती किंवा उत्पादकांची कोणतीही संघटना
- कायद्याने किंवा कायद्यांतर्गत स्थापन करण्यात आलेली कोणतीही संस्था, संघटना, अधिकारी यंत्रणा, किंवा कोणताही उत्पादक यांच्यापैकी कोणीही भौगोलिक चिन्हांकन नोंदणीसाठी अर्ज करू शकते.

भौगोलिक चिन्हांकन नोंदणीसाठी विहित नमुन्यातच अर्ज करणे गरजेचे असते त्यासाठी नोंदणी अधिकारी, भौगोलिक निर्देशन कार्यालय, चेन्नई यांच्याकडे विहित शुल्कासह अर्ज पाठवणे आवश्यक असते.

भौगोलिक चिन्हांकन नोंदणी कालावधी:

नोंदणी ही दहा वर्षांसाठी केली जाते, प्रत्येक दहा वर्षांनी पुढील कालावधीसाठी नूतनीकरण करणे आवश्यक असते.

भौगोलिक मानांकनाचा नोंदणीकृत मालक कोण असतो:

काही लोकांनी, उत्पादकांनी अधिकृतरीत्या स्थापन केलेली संघटना किंवा कोणतीही अधिकृत यंत्रणा भौगोलिक मानांकनाचा नोंदणीकृत मालक असतात. 'भौगोलिक मानांकनाचे नोंदणीकृत मालक' म्हणून त्यांचे नाव भौगोलिक मानांकन नोंदवहीत दाखल केलेले असले पाहिजे.

भौगोलिक मानांकनाचा अधिकृत वापरकरता कोण असतो:

- नोंदणीकृत जी. आय. मानांकनप्राप्त वस्तूंचा अधिकृत वापरकर्ता म्हणून त्या वस्तूचे उत्पादन केलेला उत्पादक असतो.
- भौगोलिक चिन्हांकन नोंदणी कार्यालयामार्फत ज्या उत्पादनांना भौगोलिक चिन्हांकन दर्जा प्राप्त झालेला आहे त्या उत्पादनाच्या भौगोलिक क्षेत्रातील संबंधित पिकाच्या उत्पादन करणाऱ्या शेतकऱ्यांना अधिकृत वापरकरता म्हणून नोंदणी करता येते.

भौगोलिक मानांकनाचा उत्पादक कोण असतो:

- शेतमाल उत्पादन करणारे, त्यावर प्रक्रिया करणारे, त्याचा व्यापार किंवा व्यवहार करणारे.
- नैसर्गिक वस्तूचे उपभोग घेणारे, व्यापार किंवा व्यवहार करणारे.
- हस्तकौशल्यावर आधारित किंवा औद्योगिक माल अशा वस्तू तयार किंवा उत्पादित करणारे त्यांचा व्यापार आणि त्यांची हाताळणी करणारे.

भौगोलिक मानांकन दर्जा प्राप्त फळे व भाजीपाला:

राज्यातील एकूण वीस वैविध्यपूर्ण फळे व भाजीपाला पिकांसाठी भौगोलिक चिन्हांकन दर्जा प्राप्त झालेला आहे त्याची यादी खालील प्रमाणे आहेत:

१. महाबळेश्वरची स्ट्रॉबेरी, २. नाशिकची द्राक्ष, ३. नागपुरची संत्री, ४. लासलगावचा कांदा, ५. जळगावचे भरीत वांगी, ६. सासवडचे अंजीर, ७. सोलापुर डाळिंब, ८. सांगलीचा बेदाना, ९. जालन्याची मोसंबी, १०. बीडचे सिताफळ, ११. वेगुल्याचा काजू, १२. घोलवडचे चिकू, १३. जळगावची केळी, १४. मराठवाडा केशर आंबा, १५. कोकणचा हापूस आंबा, १६. सांगलीची हळद, १७. साताराचा वाघ्या घेवडा, १८. रत्नागिरी व सिंधदुर्गची कोकम, १९. भिवापूरची मिरची आणि २०. वायगावची हळद.

(संपर्क: +९१ ७३८७०७८११९)

तृणधान्य पिकांचे पोषण मूल्य

ज्वारी (प्रति १०० ग्रॅ.): (प्रथिने: १०.४ ग्रॅ., कर्बोदके: ७२.६ ग्रॅ., लोह: ४.१ मि. ग्रॅ., खनिजे: १.६ ग्रॅ.)

- ज्वारी ग्लूटेन-मुक्त, फायबर, लोह, प्रथिने, जीवनसत्त्वे, खनिजे व सूक्ष्म पोषक घटकांनी युक्त आहे.
- ज्वारी रक्तातील साखरेची पातळी नियंत्रित करते. ज्वारी रक्ताभिसरण वाढवते.
- ज्वारी वजन कमी करण्यास मदत करते.
- ज्वारी हाडांच्या आरोग्यासाठी चांगली आहे.
- ज्वारी शरीरातील उर्जा पातळी सुधारते.
- ज्वारीमुळे हृदयाचे आरोग्य सुधारते.

बाजरी (प्रति १०० ग्रॅ.): (प्रथिने: ११.६ ग्रॅ., कर्बोदके: ६७.५ ग्रॅ., स्निग्ध पदार्थ: ५ ग्रॅ., लोह: ८ ग्रॅ.)

- सल्फरयुक्त अमिनो एसिड असल्याने लहान मुले व गर्भवती मातांसाठी बाजरी अतिशय उपयोगी आहे.
- तंतुमय पदार्थांचे प्रमाण जास्त. प्रथिनांचे प्रमाण जास्त.
- ग्लूटेन-मुक्त असल्याने पचनास सोपे.
- हृदयास सक्षम करते.
- मधुमेह व कॅन्सर रोधक.
- बाजरीमध्ये लोहाचे प्रमाण जास्त असते.
- वजन कमी करण्यास उपयोगी.

नाचणी (प्रति १०० ग्रॅ.): (प्रथिने: ७.३ ग्रॅ., कर्बोदके: ७२ ग्रॅ., कॅल्शियम: ३४४ मि. ग्रॅ., खनिजे: २.७ ग्रॅ., फायबर: ३.६ ग्रॅ.)

- नाचणी मधील पोटॅशियममुळे मूत्रपिंड, हृदय व मेंदू उत्कृष्टपणे काम करू शकतात.
- विटॅमिन बी मेंदूच्या कार्यापासून ते निरोगी पेशी विभाजनापर्यंत उपयोगी पडते.
- शरीराच्या कॅल्शियम पूर्ततेकरिता नाचणी हा रामबाण उपाय आहे.
- फायबर मुळे खराब कोलेस्ट्रॉल नियंत्रित करण्यास मदत करते.
- त्वचा, रक्त आणि अवयवांचे आरोग्य राखण्यासाठी नाचणीमधील नियासिन महत्वाचे आहे.
- थकवा कमी करण्यास मदत करतात.